

ARCHAEOLOGIA BELGICA

190

L. VAN IMPE

RINGWALHEUVELS IN DE
KEMPENSE BRONSTIJD
TYPOLOGIE EN DATERING

BRUSSEL

1976

ARCHAEOLOGIA
BELGICA

190

ARCHAEOLOGIA BELGICA

RINGWALHEUVELS IN DE KEMPENSE BRONSTIJD
TYPOLOGIE EN DATERING

RINGWALHEUVELS IN DE
KEMPENSE BRONSTIJD

TYPOLOGIE EN DATERING

Étude et essai de classification
des sites de la région de
la Campine
1988

© Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Amsterdam

1988

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen
Jubelpark 1
1040 Brussel

Études et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

© Nationale Dienst voor Opgravingen

D/1976/0405/9

ARCHAEOLOGIA BELGICA

190

L. VAN IMPE

RINGWALHEUVELS IN DE KEMPENSE BRONSTIJD TYPOLOGIE EN DATERING

BRUSSEL

1976

Hoewel ringwalheuvels op het kontinent reeds sinds het midden van de 19de eeuw bekend zijn, slaagde men er slechts een eeuw later in hun betekenis voor de Bronstijd van de Lage Landen te achterhalen. Aanleiding hiertoe waren de eerste wetenschappelijke opgravingen in heuvels van het ringwaltype, uitgevoerd door A. E. Van Giffen, namelijk te Hijken (Gem. Beilen) en op de Rechte Heide te Goirle (1). Bij de uitwerking van het opgravingsrapport van het laatste grafheuvelonderzoek te Weelde werden wij gedwongen het probleem der ringwalheuvels opnieuw grondiger door te nemen (2). Spoedig bleek dat tumulus IV op de Hoogeindsche Bergen te Weelde een niet te onderschatten sleutelpositie zou innemen in de relaties tussen de Hilversumkultuur in de Kempen en haar oorsprongsgebied, Zuid-Engeland. Anderzijds brengt de twee periodenringwalheuvel bij de Vlasroot, eveneens te Weelde, nieuwe gegevens bij voor de zogenaamde *bowl-barrows with outer bank* in de Lage Landen. Wij meenden er eveneens goed aan te doen een inventaris op te stellen van de gekende ringwalheuvels in België en Nederland en een poging tot elementaire typologie te ondernemen. Het spreekt echter voor zichzelf dat mogelijke opgravingen en nieuwe studies dit overzicht in de toekomst zullen kunnen aanvullen en zelfs verbeteren (3).

Vooreerst geven wij een lijst van de gekende ringwalheuvels in België en Nederland. In deze lijst zijn de heuvels ongeveer gerangschikt volgens de kronologie in het onderzoek zelf. Voor elke heuvel geven wij als lokalisatie de naam van de gemeente, gehucht en/of toponiem, gevolgd door de naam van de opgraver en de datum van onderzoek; vervolgens de voor dit overzicht belangrijke en nuttige gegevens en tenslotte de elementaire bibliografie (kaart, fig. 1).

(1) VAN GIFFEN 1938. — GLASBERGEN 1954, II, 167-168.

(2) VAN IMPE - BEECH 1977.

(3) Recentelijk hebben J. N. LANTING en J. D. VAN DER WAALS enige essentiële reserves uitgedrukt ten overstaan van de structuur van een aantal ringwalheuvels: bij enkele zou de ringwal als zelfstandig element aan de oppervlakte nooit zichtbaar geweest zijn (1974, 59 en 95). Wij nemen hiervan nota doch geven er voorlopig nog de voorkeur aan de ringwalheuvels te behandelen zoals men het tot op heden heeft gedaan, dit in afwachting van een nieuwe studie door J. N. Lanting in het vooruitzicht gesteld.

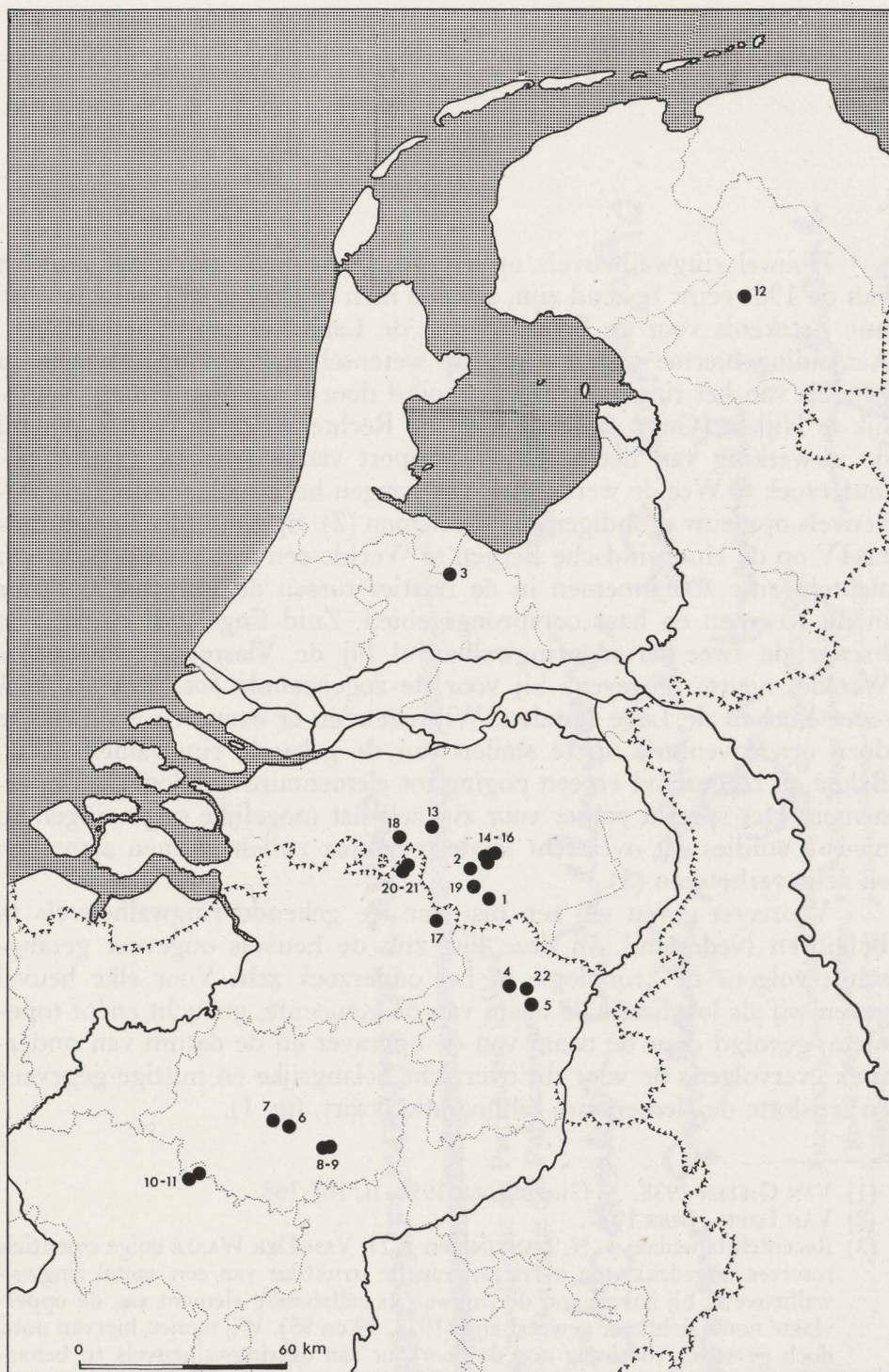

Fig. 1. — *Verspreidingskaart van de ringwalheuvelds in België en Nederland.*

1. Bergeik

Galgenbergje (N.-Brab.) — Panken, 1840.

Tumulus omgeven door wal en greppel.

Bibl.: PANKEN 1845, I, 539. — GLASBERGEN 1954, I, 9.

2. Hoogeloon

Zwartenberg (N.-Brab.) — Panken, 1846 en Brunsting, 1950.

Tumulus omgeven door platform, wal en ringsloot (tot. diam.: ca. 40 m). 3 sekundaire krematiegraven. Sekundaire enkelvoudige wijdgestelde paalkrans in de slootvulling. Sekundaire urnenvelden-ringsloot in het heuvellichaam. P. N. Panken groef destijds een grote kuil doorheen het centrum en vond er op bodemniveau een stukje been en een bronzen hielbeitel.

Bibl.: PANKEN 1845, II, 280-281. — X., *Brabants Heem* 2, 1950, 93. — X., *Ber. R.O.B.* 1, 1950, nrs. 15, 38; 16, 39; 17, 43; 20, 3. — GLASBERGEN 1954, I, 10-11; II, 168-169.

3. Baarn

Lage Vuursche (Utrecht) — Moll, vóór 1856.

Klein laag heuveltje, omgeven door greppeltje en wal. In de heuvel vond men een urn (DKS of Vroege IJzertijd? — verloren).

Bibl.: BAKKER 1961, 55-56 — cfr. L. J. F. JANSEN, *Hilversumsche Oudheden, eene bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis der vroegste Europesche volken*, Arnhem, 1856, 75.

4. Wijchmaal

Houtere Straat-Heksenberg (Limb.) — Dens, vóór 1897.

Lage heuvel, omringd door ringsloot en uitwendige wal (tot. diam.: 35 m). Centrale urnbijzetting.

Bibl.: DENS 1897, 244 en Pl. VIII. — MARIEN 1947, 359 en 1952, 208-211. — ROOSENS 1960, 416. — CLAASSEN 1960, 345.

5. Wijshagen

Tuudsheuvel (Limb.) — Dens, vóór 1897.

Kleine heuvel, omgeven door platform, wal en ringsloot (tot. diam.: 28 m). Onder de heuvel waren 7 urngraven in een halve cirkel opgesteld (sekundair?).

Bibl.: DENS 1897, 243-244 en Pl. VII. — MARIEN 1947, 358 en 1952, 208-211. — ROOSENS 1960, 416 (situeert de heuvel nog juist op grondgebied Gruitrode). — CLAASSEN 1960, 345.

6. Limal

Bois de Limal-Fond des Tombes (Brab.) — Dens, 1903.

« ... et un tumulus à enceinte. » — « plusieurs tombelles dont une en-

tourée par un terre plein. »

Bibl.: WAUTERS 1864, 543 nota 2. — DE LOE 1905, 175.

7. Rixensart

Bois de la Belle Place-Al Logette (Brab.) — Dens, 1903.

« ... *et un tumulus à enceinte* ».

Bibl.: DE LOE 1905, 175.

8-9. Bonlez

Bois de Bonlez (Brab.) — Dens, 1908.

« *Des fouilles ... dans deux tumulus à enceinte.* » — Twee heuvels
« ... *se composent d'un monticule central, d'un terre plein circulaire ...
d'une espèce de retranchement ou d'enceinte...* ». Eén van beide meet
44 m.

Bibl.: WAUTERS 1864, 550-551. — DE LOE 1910, 201. —
MARIEN 1948, 131 en 1952, 210 (vermeldt slechts 1 heuvel).

10. Hennuyères

Bois de la Houssière et de Hal (Hain.) — MRAH, 1921.

« *Tombelle 7: ... diam. 20 m, h. 1m80. Elle est entourée d'un bourre-
let circulaire de 35 mètres de diamètre. Au niveau du sol en place, l'on
a récolté trois petits fragments de poteries grossières, quatre éclats de
silex et des traces de charbon de bois* ».

Bibl.: RAHIR 1928, 216 (4).

11. Hennuyères

Bois de la Houssière (Hain.) — MRAH, 1921.

« *Tombelle 9: ... diam. 22 m, h. 1m50. Au centre, à 50 centimètres
au-dessus du sol primitif, l'on a trouvé de gros fragments de charbon
de bois, des ossements humains incinérés et quelques éclats de silex
taillés répandus sur une surface de 1 mètre carré. Sur le sol naturelle-
ment en place, limoneux ... l'on n'a rien récolté ... Un bourrelet cir-
culaire de 38 mètres de diamètre l'entourait.* ».

Bibl.: RAHIR 1928, 217 (4).

12. Beilen

Hijken-Hijkerveld (Drenthe) — Van Giffen, 1930.

Tumulus 5, opgebouwd boven een centraal NW-ZO brandskelet-
graf, was omgeven door een wal en een ringsloot (tot. diam.:
19,40 m). Tussen wal en heuvelvoet bevond zich een sekundaire
enkelvoudige wijdgestelde paalkrans. 6 sekundaire bijzettingen.

(4) Met dank aan Mevrouw M. LESENNE voor deze informatie.

Bibl. : VAN GIFFEN 1935, 102; 1937, 8-9; 1938, 259-262; 1944, 481-483. — WATERBOLK 1964, 121 nota 26.

13. Goirle

Rechte Heide-Rielsch Hoefke-Vijfberg (N.-Brab.) — Van Giffen, 1935.

Tumulus I overdekte een centraal NW-ZO lijkgraf met boomkist, en was omzoomd door een platform, een wal en een ringsloot (tot. diam. : ca. 32,60 m). Ten noordoosten van het hoofdgraf lag nog een brandgraf in het heuvellichaam.

Bibl. : VAN GIFFEN 1937, 8-15; 1938, 263-266.

14. Veldhoven

Toterfout (N.-Brab.) — Glasbergen, 1948.

Tumulus 1 was opgeworpen boven een centraal gelegen ovale WZW-ONO gerichte vlek houtskool, waarin twee hoopjes krematie. Hij was omringd door een wal en een ringsloot (tot. diam. : 28 x 37m) Hier en daar sporen van smalle berm tussen heuvelvoet en wal. 4 sekundaire bijzettingen : 2 brandgraven, 1 DKS-urngraf en 1 brandskeletgraf.

Bibl. : GLASBERGEN 1954, I, 32-35.

15. Veldhoven

Toterfout (N.-Brab.) — Glasbergen, 1950.

Tumulus 1B was opgeworpen boven een centraal gelegen langwerpige O-W gerichte vlek houtskool, waaronder een HVS-urn met krematie. De heuvel was omgeven door een wal en een ringsloot (tot. diam. : ca. 13,50 x 14,20 m). Sekundair ZZW-NNO gericht brandskeletgraf in de heuvelflank. 4 sekundaire DKS-urngraven in het wallichaam. Twee paar dubbelposten in de slootvulling. Langs de noordoostzijde was de heuvel voorzien van een annexe, bestaande uit twee min of meer concentrische kringrepels.

Bibl. : GLASBERGEN 1954, I, 36-40.

16. Veldhoven

Toterfout-Halve Mijl (N.-Brab.) — Glasbergen, 1950.

Tumulus 9 was omgeven door een wal en een ringsloot (tot. diam. : ca. 16 m). In het vergraven centrum restten van het hoofdgraf slechts de scherven van een kleine urn en wat verbrande beenderen.

Bibl. : GLASBERGEN 1954, I, 55-58.

17. Mol

Postel-Bladelstukken (Antw.) — De Laet, 1954.

Grafheuvel 2 te Postel was omgeven door een ringsloot en een buitenwaarts opgeworpen wal (tot. diam.: 14 tot 15,50 m). Primair werd een brandskeletgraf bijgezet. Langs de westzijde waren in de wal sporen van een paalkrans aanwezig. Later werd de bestaande heuvel uitgebreid en verloor hij zijn ringwalkarakter. Mogelijk behoort het voornoemde paalkransspoor tot deze tweede fase. Van een nieuwe bijzetting werd niets teruggevonden. In een derde bouwfase werd rond de heuvel een nieuwe ringsloot gegraven; geen merkbare ophoging van het heuvellichaam. Tot deze derde fase behoort waarschijnlijk een centrale DKS-urnbijzetting.
Bibl.: DE LAET 1954, 11-18.

18. Alphen

Kwaalburg-Zevenbergen (N.-Brab.) — Beex, 1961-62.

Een eerste heuvel, opgeworpen boven een centraal gelegen vlek uitgestrooide krematieresten, was omzoomd door een platform en een wal. Geen ringsloot (!) (tot. diam.: 25 m). Bij de centrale bijzetting lag een bronzen randbijl. Later werd de bestaande heuvel uitgebreid, omgeven door een nieuw platform, een wal en een ringsloot (tot diam.: 41 m). Geen nieuwe bijzetting (vernield?). 2 sekundaire doch recentere bijzettingen.

Bibl.: BEEB 1964. — BUTLER 1964.

19. Eersel

(N.-Brab.) — Van Regteren Altena, 1966.

Heuvel met bijzetting in HVS-urn, omgeven door platform, wal en sloot.

Bibl.: Niet gepubliceerd. — Profielschets bij VAN ZEIST 1967, 53-54, fig. 2.

20. Weelde

Hoogeindsche Bergen (Antw.) — Beex-Roosens, 1966.

Tumulus IV, volledig gestoord in het centrum, was omgeven door een wal en een ringsloot (tot. diam.: 16 m). Beide vertoonden langs de zuidwestzijde een onderbreking en lieten aldus een 1 m brede toegang vrij. Mogelijk vond Rahir in april 1927 in het centrum een dun houtskoollaagje en op 1,80 m van het centrum een urnbodem met krematie.

Bibl.: VAN IMPE-BEEB, 1977 — RAHIR 1927, 21.

21. Weelde

Vlasroot (Antw.) — Beex-Roosens, 1966.

De eerste bouwfase van tumulus I bestond uit een heuvellichaam

opgeworpen boven een centraal gelegen kleine boomkist (inhumatie?). Het was omgeven door een wal en een ringsloot (tot. diam.: 12 m). Later werd de heuvel uitgebreid, een nieuwe ringsloot gegraven en ditmaal een uitwendige wal opgeworpen (tot. diam.: 20 m). Deze nieuwe konstruktie was bedoeld voor een nieuwe inhumatiebijzetting.

Bibl.: VAN IMPE-BEEX, 1977 — cfr. BEEX 1975, 84.

22. Meeuwen

Gielisheide-Den Donderslag (Limb.) — Claassen, 1970.

Mini-ringwalheuvel (?) opgericht boven een N-Z gericht brand-skeletgraf. Deze bijzetting was overdekt door een laag klein terpje, omringd door een krans van 5 kuiltjes, een smalle ringsloot waarin een enkelvoudige wiidgestelde paalkrans, een wal en een uitwendige ringsloot. Deze laatste was zelf nog omgeven door een paalkrans. De totale diameter bedroeg 9,40 m. Aan de noordoostzijde bevond zich onder het wallichaam een brandkuil (ustrinum?) zonder enig spoor van krematieresten evenwel.

Bibl.: CLAASSEN 1971, 241-257.

Typologisch kan ik deze ringwalheuvels als volgt rangschikken (fig. 2):

- a. Heuvel, omgeven door een gelijkgronds platform en een wal: Alphen (1ste bouwfase).
- b. Heuvel — al dan niet van grote afmetingen —, omgeven door een min of meer breed platform, een wal en een uitwendige ringsloot: de Tuudsheuvel te Wijshagen, de twee tumuli te Bonlez (?), heuvel I te Goirle, de Zwartenberg te Hoogeloon, de Alphense heuvel (2de bouwfase) en de heuvel te Eersel.
- c. Het derde type is eigenlijk slechts een variante van b: het platform tussen heuvelvoet en wal is hier sterk gereduceerd of praktisch onbestaande: het Galgenbergje te Bergeik, tumulus 5 te Hijken, de tumuli 1, 1B en 9 te Toterfout-Halve Mijl, heuvel IV op de Hoogeindsche Bergen en heuvel I (bouwfase 1) bij de Vlasroot te Weelde, tenslotte de heuvel op Den Donderslag te Meeuwen.
- d. Heuvel omgeven door een ringsloot doch met een buitenwaarts opgeworpen wal: bouwfase 1 in heuvel 2 op de Bladelstukken te Postel, de Heksenberg te Wijchmaal, de tweede bouwfase van tumulus I bij de Vlasroot te Weelde en de heuvel bij de Vuursche te Baarn.

De sinds lang uit de literatuur bekende grafheuvels te Limal, Rixensart en Hennuyères kunnen moeilijk met zekerheid bij één der

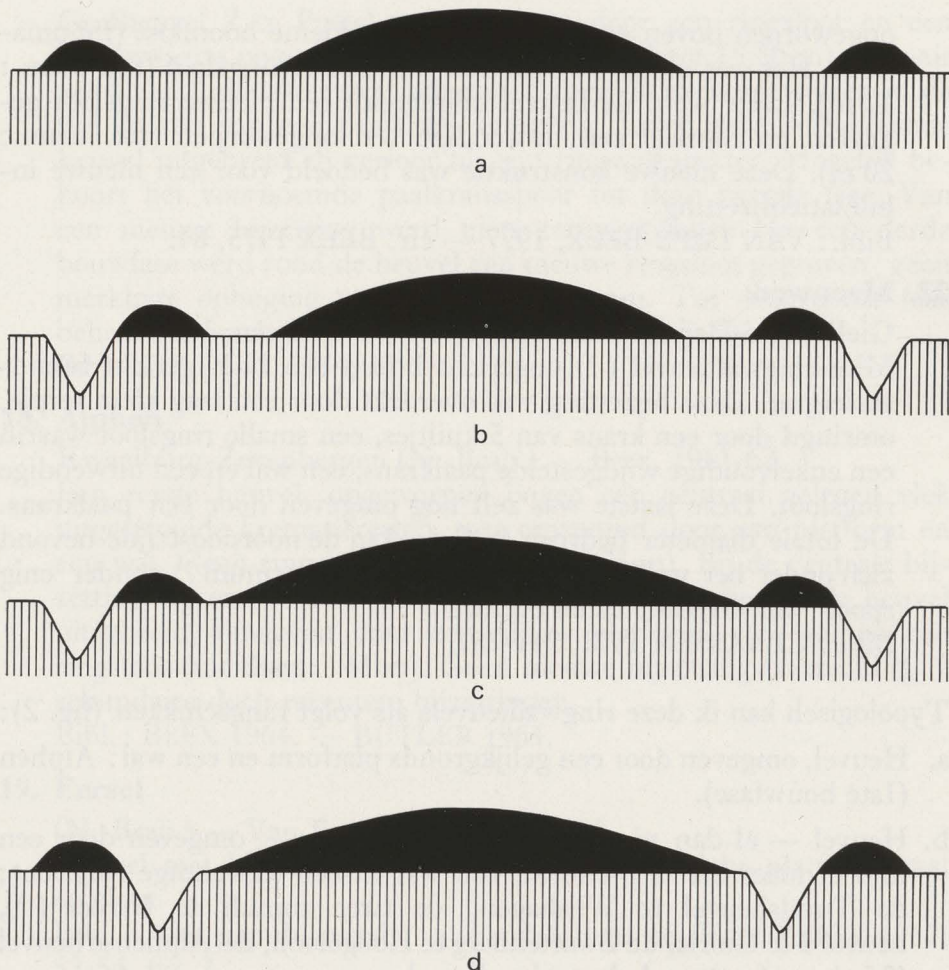

Fig. 2. — *Elementaire typologie der Belgisch-Nederlandse ringwalheuvelds.*

vier typen gerangschikt worden; de over deze heuvelds gepubliceerde gegevens zijn te vaag. Slechts de twee heuvelds te Bonlez — omwille van « ... *d'un monticule central, d'un terre plein circulaire...* » — meende ik voorlopig bij type b te moeten klasseren. De als ringwal geproklameerde tumulus te Peer-Mollem nam ik niet in de inventaris op. Reeds eerder drukte ik enkele bezwaren uit tegen deze ringwal. Voor zover ik daarover mag oordelen lijkt de ringsloot mij sekundair gegraven, aangezien zij volgens de gepubliceerde profieltekening het oud oppervlak onder de heuvel amper raakt (5). De steenkerntumuli te Holset bij Vaals en

(5) A. CLAASSEN IJzertijd en Bronstijd te Peer, *Limburg* 51, 1972, 65-66, fig. 1. — Cfr. L. VAN IMPE, *Arch.* 1973, 29. — Als ringwal werd deze heuvel wel opgenomen door DE LAET 1974, 311.

bij Gronsvelt (N.-Limb.) liet ik eveneens buiten beschouwing. Hoewel deze heuvels in hun konstruktie strukturele gelijkenissen vertonen met de Kempense ringwalheuvels, horen zij wegens hun toch sterk afwijkende bouwwijze en hun aparte geografische ligging niet in dit overzicht (6). Ik herinner er terloops nog aan dat enkele ringwalheuvels gesignaleerd werden in Duitsland (Bocholt, Hülsten en op de Wahnerheide bij Altenrath) en in Zwitserland (de Salenstein bij Thurgau) (7).

Het aantal hier besproken ringwalheuvels heb ik alzo gebracht op 22. Indien ik rekening houd met twee bouwfasen, telkens in ringwalvorm, te Alphen en bij de Vlasroot te Weelde, bedraagt het aantal eigenlijk 24.

Er heeft nooit enige twijfel bestaan over de verwantschap tussen de ringwalheuvels op het kontinent en de *disc-barrows* in Engeland (8). Het is echter ook algemeen bekend dat onze ringwalheuvels uit de Bronstijd geen exakte imitaties zijn geweest van hun Britse voorgangers, wat een te ver gedreven vergelijking onmogelijk maakt. Isobel Smith heeft reeds uitvoerig gewezen op de essentiële verschillen en op de gelijkenissen tussen deze geografisch gescheiden doch kultureel nauw verwante groepen monumenten (9). Een bondige herhaling lijkt mij nuttig. Per definitie bestaat de Engelse ringwalheuvel (*disc-barrows*) uit één of meer kleine heuvels, opgericht op een cirkelvormig of ovaal platform, dat op zijn beurt omgeven is door een greppel en een wal (10). Als groep behoren de Britse *disc-barrows* tot de Wessex-kultuur van de Britse Bronstijd; de meeste behoren echter tot de latere fase van deze kultuur (11). Waar voor de Britse *disc-barrows* een gemiddelde diameter berekend werd van om en rond de 45 m, bedraagt dit gemiddelde op het kontinent slechts ca. 26 m (12). De Britse zijn praktisch altijd omgeven door een uitwendige walkonstruktie, dit in tegenstelling

(6) H. HOOIJER, Grafheuvels uit de Bronstijd te Holset bij Vaals (L.), in *In het voetspoor van A. E. Van Giffen*, Groningen, 1966, 95-97. — H. J. en G. A. J. BECKERS, *Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg. Twintig jaren archeologisch onderzoek*, Maastricht, 1940, 163-178.

(7) H. KROLL, Der vorgeschichtlichen Friedhof an den Radberg in Hülsten, Kr. Borken (Westf.), *Germania* 22, 1938, 78, 87-91. — C. en E. RADEMACHER, Schnurkeramischen und bronzzeitlichen Hügelgräber auf der Heide bei Altenrath (Wahner Heide) Rheinland, *Mannus* 24, 1932, 529, 532-535. — K. KELLER TARNUTZER, Wallhügel, der sog. Salenstein bei Thurgau, Bez. Stickborn, *Jahresber. der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte* 25, 1933, 71. — Cfr. VAN GIFFEN, 1937, 14-15.

(8) VAN GIFFEN 1938.

(9) SMITH 1961, 114-117.

(10) Definitie: GRINSELL 1953, 21-23 en 1974, 79.

(11) GRINSELL 1941, 82-88 en 1974. — Ashbee 1960, 24-32.

(12) Berekening op basis van 18 gepubliceerde afmetingen.

tot de exemplaren in de Lage Landen waar de wal meestal tussen heuvel en sloot gelegen is. Essentieel in Groot-Brittannië is eveneens het gelijkgronds platform waarop de heuvel is ingericht. Bij ons komt dit platform slechts, doch niet altijd, voor bij de heuvels met de grootste afmetingen, m.a.w. bij deze die nog Brits van formaat zijn (13). In 2/3 van de gevallen ontbreekt dit platform bij ons. Belangrijker — voor de vergelijking althans — is wel een reeks van 13 heuvels, die door L. V. Grinsell typologisch — niet kronologisch — uit de grote groep *disc-barrows* werden gelicht. Slechts weinige ervan zijn onderzocht en wat men ervan weet werd gedistilleerd uit oudere opgravingsrapporten, gegevens die dan aangevuld werden met recente oppervlakteprospektie. Vooreerst vielen deze heuvels op door hun kleinere diameter: het gemiddelde bedraagt slechts ca. 25 m, wat praktisch identiek is aan het gemiddelde van onze ringwalheuvels. Bovendien kent de groep een zeer beperkte geografische verspreiding: ze zijn alle gelegen in Dorset (tussen Bridport en Dorchester). Tenslotte bezitten 5 ervan een inwendige wal — zoals bij de meeste continentale ringwalheuvels —, 3 hebben een uitwendige wal en bij de 5 overige heeft men geen zekerheid over aanwezigheid van het wallichaam en de plaats ervan (14). In één van deze heuvels van dit *Dorset-type*, nl. Iwerne Down, Minster Tum. 4a, was een centrale urnbijzetting ingesloten door een krans van 6 crematiegraven. Deze begravingssitus vinden wij ontegensprekelijk terug in de Tuudsheuvel te Wijshagen (15).

De ringwalheuvels, die ik klasseerde onder een apart type d, zouden door Britse kollega's eerder *bowl-barrows with outer bank* genoemd worden of zelfs *saucer-barrows* indien de heuvel zelf zeer laag gehouden werd (16).

Indien men zich voor het gros van de Belgisch-Nederlandse ringwalheuvels in de typologische vergelijking met Engeland niet te ver mag wagen, dien ik toch voor twee heuvels een stap verder te gaan. Eén van beide heuvels, namelijk tumulus 1B te Toterfout, is in het verleden reeds voldoende bezongen. Door de aanwezigheid van een annexe verkreeg deze heuvel een 8-vorm en is hij duidelijk verwant aan de Britse *twin-barrows* of *confluent barrows*. Iets gelijkaardigs ziet men

(13) Zie nota 10.

(14) GRINSELL 1959; 1974, 80 en 83; fig. 2 (kaart); 97-98 (lijst). — Cfr. SMITH 1961, 115.

(15) GRINSELL 1974, 97. — SMITH 1961, 115. — DENS 1897, 243-244, Pl. VII. — MARIËN 1952, 208 en fig. 194 vraagt zich af of deze 7 bijzettingen niet eerder als nabijzettingen moeten gezien worden.

(16) GRINSELL 1941, 77-79, 88-89; fig. 1. — SMITH 1961, 116.

eveneens te Hoogeloon en te Wijchmaal: beide tumuli, resp. Zwartenberg en Heksenberg, waren op zeer korte afstand vergezeld van een kleine satellietheuvel. Als fenomeen eveneens typisch Brits (17). De tweede heuvel, waarop ik iets verder wenste in te gaan, is tumulus IV op de Hoogeindsche Bergen te Weelde. Hier zijn wal en greppel naar het zuidwesten onderbroken om een doorgang vrij te laten (Afb. 3). Als *disc-barrow* is dit uniek op het kontinent: een *disc-barrow* met onbetwistbare *henge*-affiniteiten. De relatie tussen *henges* en *disc-barrows* heeft steeds een nogal omstreden karakter gehad (18). De *henges*, waarvan de oorsprong in het midden-Neolithische Wessex ligt, kenden hun bloeiperiode tijdens het laat-Neolithicum. Een klassifikatie van deze monumenten is wegens hun grote variëteit steeds moeilijk geweest. Het meest gemeenschappelijke, tevens elementaire kenmerk wordt door de Engelse archeologen omschreven als volgt: de aanwezigheid van een omgevende ringvormige aarden konstruktie (gracht met naar buiten opgeworpen wal), die op één of meerdere, doch meestal slechts op twee plaatsen onderbroken is; deze konstruktie omsluit een steen- of houtbouw en soms één of meer bijzettingen. Atkinson groepeerde in zijn *Class I* alle *henges* met één enkele toegang, de andere in *Class II* en *IIA*. Meerdere monumenten uit de groepen I en IIA bevatten graven. Krematiegraven vindt men echter alleen in een aantal *henges* van groep I. Interessant is dat hier ook de kransvormige opstelling der krematiegraven geen uitzondering is (19). Een aantal monumenten heeft Atkinson nochtans uit zijn typologie uitgesloten omwille van hun kleine afmetingen. Deze als *hengi-form* aangeduide monumenten worden volgens de vondsten en de beschikbare C-14 gegevens in de *henge*-traditie tamelijk laat gedateerd: C-14 getallen variëren tussen 3480 BP (BM-212) tot 3000 BP (BM-177), resp. voor *burial IV* en *I* te Totley. De moeilijkheid is dat deze *hengi-form* monumenten hoofdzakelijk in het noordelijk gedeelte van het land voorkomen (Schotland en de Pennines). Zuidelijker werd de site te City Farm, Hanborough (Oxon.) 3960 BP (GrN-1685) gedateerd. Men veronderstelt dat dit

- (17) GLASBERGEN 1954, I, 36-40, fig. 9; 1957, 18; 1969, 24. — DE LAET-GLASBERGEN 1959, 139. — Voor de Engelse *twin-barrows* GRINSELL 1941; 1974. — ASHBEE 1960, 27-28.
- (18) Historiek van het onderzoek en overzicht van het *henge*-probleem: ATKINSON 1951, 81-82. — WAINWRIGHT 1969, 112-113.
- (19) ATKINSON 1951, 82. — Id. e.a. 1951, 5-18 (Dorchester I); 60-63 (Dorchester XI); 88-90 (Stonehenge). — Voor de klassifikatie en structuren: ATKINSON 1951, 81-96. — H. W. BURL, *Henges: Internal Features and Regional Groups* *Archaeol. Journ.* 128, 1971 (1972), 147-153. — STUART en C. M. PIGGOT, *Stone and Earth Circles in Dorset*, *Antiquity* 13, 1939, 138-158.

hengi-form type in Zuid-Engeland vervangen werd door een aantal *opnd-barrows* met toegang doorheen de wal (20). De lijst van heuvels met een toegang, die L.V. Grinsell destijds opstelde, kon in een recent verleden aangevuld: onder *disc-barrow* 3a te Kingston Russel — van het *Dorset-type!* — was de centrale bijzettingruimte omgeven door 2 concentrische naar het zuiden onderbroken ringsloten (21). Zulke *hengi-form* tumuli of *henge-barrows*, zoals deze van Kingston Russel, van Bleasdale (opening naar het oosten), Cippenham (Cambs.) en van Wallis Down (Dorset) zijn zonder twijfel de laatste « overlevenden » van de *henges* uit Atkinson's *Class I*, dit omwille van de aanwezigheid van 1 toegang (22). Heuvel IV op de Hoogeindsche Bergen te Weelde sluit zich hier bij aan: een Britse *henge-barrow* in het hart van de Kempen!

Fig. 3. — Weelde-Hoogeindsche Bergen: heuvel IV gerestaureerd.

Na deze reeks heen-en-weer vergelijkingen, lijkt het mij nuttig even na te gaan in hoever onze Kempense ringwalheuvels zelf elementen hebben bijgebracht voor hun datering. Een 16de-eeuwse bronzen Midden-Europese hielbeitel, naar alle waarschijnlijkheid afkomstig uit

(20) WAINRIGHT 1969, 118.

(21) GRINSELL 1941, 106-107. — ASHBEE 1960, 132. — C. J. BAILEY, Interim Report on the Excavation of a Disc-Barrow on Black Down Kingston Russel *Proceedings of the Dorset National Historical and Archaeological Society* 93, 1971 (1972), 133.

(22) CLARK 1936, 35 en fig. 19. — ATKINSON 1951, 19; 91 nota 63. — ASHBEE 1960, 132.

het hoofdgraf van de Zwartenberg te Hoogeloon is *terminus post quem* voor de heuvel (23). Deze zelfde functie vervult een 15de-eeuwse Midden-Europese randbijl in de tumulus van Alphen (24). C-14 dateringen voor de primaire bijzettingen gaan van 3460 ± 35 BP (GrN-5350) voor de heuvel te Eersel over 3420 ± 45 BP (GrN-1828) voor tumulus 1B te Toterfout en 3330 ± 40 BP (GrN-1029) voor tumulus 9, eveneens te Toterfout tot 3225 ± 120 BP voor de eerste bouwphase van grafheuvel 2 op de Bladelstukken te Postel (25). Voor de heuvels te Beilen en te Hoogeloon zijn de sekundaire enkelvoudige wijdgestelde paalkransen *terminus ante quem* (26). Voor heuvel 1B te Toterfout zijn dit de twee paar dubbelposten, het sekundair brandskeletgraf en de 4 DKS-nabijzettingen (27). Het sekundaire brandskeletgraf in tumulus 1 te Toterfout werd 3480 ± 65 BP (GrN-1053) gedateerd (28). Deze enkele gegevens wijzen er op dat de *disc-barrow*-mode in onze streken zeker reeds een aanvang nam — konventioneel uitgedrukt — vóór 1500 v. Chr., laat ons zeggen 1550, en een kleine drie eeuwen duurde.

Opmerkelijk is de jonge datering voor de heuvel van Postel. Zoals reeds eerder aangestipt is dit in de Britse terminologie een *bowl-barrow with outer bank* en géén *disc-barrow*; bij ons wordt hij echter steeds als ringwalheuvel bestempeld, zonder bezwaar trouwens. Zelfs palynologisch kon men deze heuvel niet ekwivaleren met enkele andere ringwalheuvels: het spectrum vertoont duidelijke verschillen met de vroege reeds onderling geëkwivaleerde heuvels Toterfout 1 en 1B, Alphen, Eersel en Hoogeloon (29). Blijkens Waterbolk's palynologische relatieve kronologie voor de nekropool van Toterfout-Halve Mijl staat het Postelse spectrum naast deze van de Toterfoutse tumuli 10, 11, 23 en 16,

(23) GLASBERGEN 1954 I, 10-11; II, 168-169, fig. 72.

(24) BUTLER 1964.

(25) J. C. VOGEL - H. T. WATERBOLK, Groningen Radiocarbon Dates IV, *Radiocarbon* 5, 1963, 188. Een vorige datering voor tumulus 1B had 1500 ± 100 (GrN-050) gegeven. — ID., Groningen Radiocarbon Dates X, *Radiocarbon* 14, 1972, 89-90. — Hl. DE VRIES, Meting van een monster houtskool uit het primair graf van grafheuvel 2 van Postel, door de C-14-methode, in DE LAET 1954, 26.

(26) GLASBERGEN 1954, I, 11; II, 40 (type 3, nr. 15). — VAN GIFFEN 1938, 260-262; fig. 3. — WATERBOLK 1964, 121, nota 26.

(27) GLASBERGEN 1954, I, 36-40; fig. 9.

(28) ID., 32-35; fig. 8.

(29) H. T. WATERBOLK, Palynological Investigation of the Barrow Cemetery between Toterfout and Halve Mijl, in GLASBERGEN 1954, I, 109 en 116. — ID. 1954, 102-104. — GLASBERGEN 1969, 24. — VAN ZEIST 1967, 53-57. — ID., Pollenanalythisch onderzoek van twee grafheuvels bij Postel, in DE LAET 1954, 21-23.

alle behorend tot de palynologische 7de en centrale fase in de aanleg van de nekropool (30). De tumuli 1 en 1B daarentegen vertegenwoordigen fase 2. Een andere *bowl-barrow with outer bank* vinden wij eveneens bij de Vlasroot te Weelde (bouwfase 2): hier was de zogenaamde *bowl-barrow* stratigrafisch jonger dan een ringwal met inwendige wal. Uit de pollenanalyse, uitgevoerd door Mevr. W. Groenman-Van Waateringe (Amsterdam) blijkt dat het spectrum van deze tweede *bowl-barrow*-fase duidelijk jonger is dan het spectrum van de eerste fase (31). Deze gegevens wijzen er ontegensprekelijk op dat deze zogenaamde *bowl-barrows with outer bank* in de Kempense Bronstijd als fenomeen jonger zijn dan de zgn. ringwalheuvels. Voor de andere heuvels van dit afwijkend type, nl. de Heksenberg te Wijchmaal en de heuvel bij de Vuursche ontbreken dateringsgegevens. Dat tussen beide heuveltypen in de Kempen, met in- en uitwendige wal, een kronologische overlapping kan aanvaard worden blijkt uit de relatief jonge C-14 datum voor de heuvel 9 te Toterfout en diens eveneens jong pollenspectrum (32)

Het baanbrekend grafheuvelonderzoek te Toterfout-Halve Mijl bezorgde de prehistorici uit de Lage Landen een duidelijker en juister beeld van wat zich in de vroege en midden Bronstijd in de Kempen heeft afgespeeld. Het Kempens kerngebied van de HVS-kultuur werd met behulp van het aardewerk, van de begravingsritus en de studie der grafmonumenten verbonden met het zuiden van Groot-Brittanië. Tevens werd de richting bepaald van waaruit de sterkst voelbare invloeden gekomen waren. Tumulus IV op de Hoogeindsche Bergen te Weelde bevestigt niet alleen vroegere vaststellingen, doch versterkt ze zelfs en manifesteert zich als één der belangrijkste ringwalheuvels op het continent. Moeilijker te interpreteren is de aanwezigheid van 4 *bowl-barrows with outer bank*, duidelijk jonger dan de andere ringwalheuvels. Is hun aanwezigheid een louter gevolg van een lokale interne evolutie in onze ringwalheuvelstructuur? Of dienen wij rekening te houden met de mogelijkheid van een intensivering in de contacten met de andere Kanaaloever?

(30) H. T. WATERBOLK, in GLASBERGEN 1954, I, 116.

(31) W. GROENMAN - VAN WAATERINGE, Palynologisch onderzoek van grafheuvels te Weelde, in VAN IMPE - BEEK 1977, 42-49.

(32) H. T. WATERBOLK, in GLASBERGEN, 1954, I, 116.

BIBLIOGRAFIE

- P. ASHBEE, *The Bronze Age Round Barrow in Britain*, London, 1960.
- R.J.C. ATKINSON - C.M. PIGGOTT - N.K. SANDARS, *Excavations at Dorchester, Oxon. First Report: Sites I, II, IV, V and VI with A Chapter on Henge Monuments* by R.J.C. ATKINSON, Oxford, 1951.
- G. BEEX, Ringwalheuvel te Alphen, prov. Noord-Brabant, *Berichten Rijksd. Oudheidk. Bodemonderzoek* 14, 1964, 53-65.
- G. BEEX, Kempische Grafheuvels en de Britse Bronstijd, *Brabants Heem* 17, 1965, 11-17.
- H. BRUNSTING, Het Grafheuvelonderzoek, in *Een kwart eeuw Oudheidkundig Bodemonderzoek in Nederland. Gedenkboek A. E. Van Giffen*, Meppel, 1947 223-254.
- J. J. BUTLER, The Bronze Flanged Axe from Alphen, Prov. North Brabant, *Berichten Rijksd. Oudheidk. Bodemonderzoek* 14, 1964, 66-68.
- A. CLAASSEN, Het Bronstijdgraf op de Gielisheide te Meeuwen, *Limburg* 50, 1971, 241-257.
- A. CLAASSEN, Voorhistorisch Nieuws, *Limburg* 39, 1960, 345.
- J. D. CLARK, The Timber Monument at Arminghall, and its Affinities, *Proceedings Prehist. Soc.* 2, 1936, 1-51.
- S.J. DE LAET, Opgraving van twee grafheuvels te Postel (Gemeente Mol, Provincie Antwerpen), *Handelingen der Maatsch. Gesch. Oudheidk. Gent* 8, 1954, 1-29.
- S.J. DE LAET, The Low Countries, *Ancient Peoples and Places* 5, London, 1958.
- S.J. DE LAET, Quelques précisions nouvelles sur la civilisation de Hilversum en Belgique, *Helinium* 1, 1961, 120-126.
- S.J. DE LAET, *Prehistorische kulturen in het zuiden der Lage Landen*, Wetteren, 1974.
- S.J. DE LAET - W. GLASBERGEN, Bronze Age Burial Ritual in the Low Countries, *Archaeology* 10, 1957, 198-207.
- S.J. DE LAET - W. GLASBERGEN, *De Voorgeschiedenis der Lage Landen*, Brussel, 1959.
- A. DE LOË Fouilles aux environs d'Ottignies, *Annales de la Soc. Arch. Bruxelles* 19, 1905, 175.
- A. DE LOË, Fouilles à Bonlez (Prov. Brabant), *Annales de la Soc. Arch. Brux.* 24, 1910, 201.
- Ch. DENS, Étude sur les Tombelles de la Campine, *Annales de la Soc. Arch. Bruxelles* 11, 1897, 233-255.
- W. GLASBERGEN, Barrow Excavations in the Eight Beatitudes. The Bronze Age Cemetery between Toterfout en Halve Mijl, North Brabant, I. The Excavations, *Palaeohistoria* 2, 1954, 1-134; II. The Implications, *Id.*, 3, 1954, 1-204.

- W. GLASBERGEN, Het Britse Cultuurmerk in de Bronstijd van Brabant en Westelijk Nederland, *Brabants Heem* 5, 1956, 34-39.
- W. GLASBERGEN, De urn van Toterfout en de Reformatie van de Britse Bronstijd, *Bijdragen tot de Studie van het Brabantse Heem* 8, Groningen, 1957.
- W. GLASBERGEN, Nogmaals HVS/DKS, *Haarlemse Voordrachten* 28, 1969 (= I.P.P.-Publikatie 119).
- L.V. GRINSELL, The Bronze Age Round Barrows of Wessex, *Proceedings Prehist. Soc.* 7, 1941, 73-113.
- L.V. GRINSELL, *The Ancient Burial Mounds of England*, London, 1953.
- L.V. GRINSELL, *The Archaeology of Wessex. An Account of Wessex Antiquities from the Earliest Times to the End of the Pagan Saxon Period, with Special Reference to Existing Field Monuments*, London, 1958.
- L.V. GRINSELL, *Dorset Barrows*, Dorchester, 1959.
- L.V. GRINSELL, Disc-Barrows, *Proceedings Prehist. Soc.* 40, 1974, 79-112.
- J.N. LANTING - J.D. VAN DER WAALS, Oudheidkundig onderzoek bij Swalmen I, *Oudheidkundige Mededelingen* 35, 1974, 1-111.
- M.E. MARIËN, « Bell Barrows » et « Disc-Barrows » en Belgique, *Arch.* 1947, 358-359 (= *L'Antiquité Classique* 17, 1947).
- M.E. MARIËN, A propos de Disc-Barrows en Belgique, *Arch.* 1948, 131 (= *L'Antiquité Classique* 18, 1948).
- M.E. MARIËN, *Oud-België, van de eerste landbouwers tot de komst van Caesar*, Antwerpen, 1952.
- P.N. PANKEN, Voorchristelijke begraafplaatsen in de heiden te Bergeik, Riethoven, Veldhoven, Steensel, Knegsel, Oerle, Wintelre, Eersel, Hapert en Luiksgestel, I, in C.R. HERMANS, *Bijdragen tot de Geschiedenis, Oudheden, Letteren, Statistiek en Beeldende Kunsten der Provincie Noord-Brabant*, I, 's Hertogenbosch, 1845, 535-566; II, in ID., II, 257-292.
- S. PIGGOTT, The Early Bronze Age in Wessex, *Proceedings Prehist. Soc.* 4, 1938, 52-106.
- S. PIGGOTT, The Relative Chronology of the British Early Bronze Age, *Actes VIIe Congrès Intern. Sciences Préhist. Protohist.* (Red.: J. FILIP) (Prague 21-27 août 1966), Praag, 1970, 654-657.
- S. PIGGOTT, The Wessex Culture of the Early Bronze Age, in *A History of Wiltshire*, I (ed. E. CRITTALL), *The Victoria History of the Counties of England* (ed. R.B. BUGH), 2, Oxford, 1973, 352-375.
- S. PIGGOTT, The Final Phase of Bronze Technology, c. 1500-c. 500 BC, in ID., 376-407.
- E. RAHIR, Rapport sur l'activité de la Section « Belgique Ancienne » et sur le Service des Fouilles, *Rapp. S.F.E.*, 1e sem., 1927.
- E. RAHIR, *Vingt-cinq Années de Recherches, de Restaurations et de Reconstitutions, Musées Royaux du Cinquantenaire. Service des Fouilles de l'État*, Brussel, 1928.
- H. ROOSENS, Wijchmaal en Wijshagen (Limburg), *Arch.* 1960, 417 (= *L'Antiquité Classique* 29, 1960).
- I. SMITH, An Essay towards the Reformation of the British Bronze Age, *Helinium* 1, 1961, 97-118.

- A.E. VAN GIFFEN, *Bouwsteenen voor de Brabantsche Oergeschiedenis. Opgravingen in de Provincie Noord-Brabant* 1935, s.l., 1937.
- A.E. VAN GIFFEN, Continental Bell- or Disc-Barrows in Holland, with special reference to Tumulus I at Rielsch Hoefke, *Proceedings Prehist. Soc.* 4, 1938, 258-271.
- A.E. VAN GIFFEN, *Opgravingen in Drenthe*, Meppel, 1943.
- L. VAN IMPE - G. BEEEX, Grafheuvels uit de vroege en midden Bronstijd te Weelde, met de medewerking van W. GROENMAN - VAN WAATERINGE en P. JANSSENS, *Arch. Belg.* 193, Brussel, 1977.
- W. VAN ZEIST, Archaeology and Palynology in the Netherlands, *Review of Palaeobotany and Palynology* 4, 1967, 45-65 (= *Varia Bio-Archaeologica* 29).
- W. VAN ZEIST, Palynologisch onderzoek van een ringwalheuvel bij Eersel, *Berichten Rijksd. Oudheidk. Bodemonderzoek* 17, 1967, 53-58.
- G.J. WAINWRIGHT, A Review of Henge Monuments in the Light of Recent Research, *Proceedings Prehist. Soc.* 35, 1969, 112-133.
- H.T. WATERBOLK, De praehistorische mens en zijn milieu. Een palynologisch onderzoek naar de menselijke invloed op de plantengroei van de diluviale gronden in Nederland, *Archivum Archaeologicum* 1, Assen, (1954).
- H.T. WATERBOLK, The Bronze Age Settlement of Elp, *Helinium* 4, 1964, 97-131.
- A. WAUTERS, Rapport à Monsieur le Gouverneur du Brabant sur les explorations de tumulus et d'autres antiquités effectuées pendant l'année 1863, *Bulletin Comm. Roy. d'Art et d'Arch.* 1864, 540-554.

N. V. Mechelse Drukkerijen